

Стоян Буров
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Велико Търново, България

Рецензии и обзори

Официален правописен речник на българския език. Глаголи.
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“.
Българска академия на науките. София,
Просвета, 2016. 991 стр.

Речникът е продължение на изданията през 2012 г. *Официален правописен речник на българския език* (София, Просвета) (по-нататък – ОфПР-2012). Автори на речниковата част са Татяна Александрова, Маргарита Димитрова, Владко Мурдаров, Руска Станчева, Катя Чаралозова, Милен Томов, Николай Паскалев, Илиана Стоилова, Илиана Кунева. Отговорен редактор е проф. д.ф.н. Владко Мурдаров. Това е почти същият авторски колектив, работил речниковата част на ОфПР-2012: новият член тук е Илиана Кунева за сметка на Атанаска Атанасова.

Включена е само глаголната лексика на българския език, като е направено най-подробното и пълно описание на правописните особености на нейните форми в сравнение с всички досегашни подобни речници и справочници. В достъпен вид са изложени и правописните правила и норми, илюстрирани в повечето случаи с подходящи примери. Словниковата част съдържа забележително количество глаголи, според авторите речниковите единици са повече от 20 хиляди. Авторският колектив действително е съумял да обхване цялото глаголно богатство, с което разполага българският език към края на първото десетилетие на XXI век.

Сам по себе си словникът, чийто обем не може да не е бил продукт на продължителна и трудоемка събирателска и проучвателска дейност, представлява сериозно постижение за българската лингвистика, а не само за нуждите на лексикографията. Прави впечатление, че попълването му е продължило и след издаването на ОфПР-2012: включени са нови глаголи, извършени са редица уточнения и корекции в представянето на възвратните, третоличните, безличните и някои други видове глаголи. Това означава, че този речник не е едно обикновено разширение на ОфПР-2012, а има характер на самостоятелен труд. Както е известно, в ОфПР-2012 глаголното формоизменение беше представено крайно ограничено, само чрез основната форма и формата за второ лице ед.ч. сег. вр., и то на фона на много по-пълното представяне на формоизменението на другите изменяеми части на речта. Това предизвика озадачаване, дори критики отстрана на специалистите и читателите. Сега авторският колектив „отвърща на удара“ с труд, който с мащабите и качеството си няма равен на себе си. Между другото, остават неясни мотивите на авторите на ОфПР-2012 да премълчат, че подготвят отделен правописен речник само на глаголите в българския език. При това подготовката, както може сега да се заключи, не може още тогава да не е била в напреднал етап.

Съсредоточаването само върху глаголната лексика е позволило да се изработи прецизна концептуална рамка за подбора на словника и подбора на обема от глаголни форми, която без съмнение е резултат от предварителни сериозни научни наблюдения върху семантиката и формалните особености на различни видове и класове глаголи. Това придава истински академичен характер на труда. Предварителната научна работа на съставителите ще остане скрита за широките читателски кръгове, но не и за специалистите при задълбочено и безпристрастно вглеждане в речника.

Към положителните характеристики на труда може да бъде отнесен още умереният консерватизъм, който авторите демонстрират по отношение на отстояването на отделни правописни и правоговорни норми в сферата на глагола, напр. относно м-флексията за 1 л. мн.ч. сег. вр. на глаголите от първо и второ спрежение и относно вече отстранената акцентна дублетност при аористните форми и причастието, което за първи път беше изрично наложено в *Новия правописен речник на българския език* от 2002 г. Това не само създава приемственост между отделните академични издания, по-важното е, че възпитава читателите в уважение към устойчивостта на книжовната формация, чиито норми не могат да бъдат предмет на непрекъснати, конюнктурни и често случайни промени.

В изданието е реализиран стремежът глаголите да се представят с възможно най-пълнен обем от форми, но при спазване на условието да не се включват неупотребими форми, форми, които само теоретично, но не и практически могат да съществуват. Семантичните ограничения не са дефинирани явно, но е видно, че са взети предвид както от предварително уговорената липса на някои форми, напр. на повелителните форми, така и от представянето на определени видове и класове глаголи като самостоятелни заглавни единици: *ме-*, *ми-* и *ми се-* глаголите, третоличните глаголи, безличните глаголи, възвратните глаголни лексеми. Особено добро впечатление прави опитът да се разграничат глаголите, които най-вече по семантични причини се употребяват предимно в 3 л. или предимно в мн.ч. и в 3 л. ед.ч., от глаголите само с третолична и безлична парадигма. Взаимодействието между лексикалната и граматичната семантика е взето предвид и чрез показаната дефективност на някои други глаголни парадигми, напр. дефективност на аористната парадигма, липса на м.р. на причастието от глаголите със значение 'раждам малки'.

Омонимните глаголи се представят като отделни заглавни единици тогава, когато има формални различия в парадигмите или различия в набора от форми, които са резултат преди всичко от семантични ограничения при единия или другия глагол. Струва ми се, че е била допустима една съвсем умерена „семантизация“ на правописния речник на глаголите, нещо подобно на бележките при съществителните от мъжки род за лица/нелица, които описват наличието или липсата на бройна форма и употребата на обикновено или мъжколично числително. Експлицитният характер на бележките за връзката между лексикалната семантика и граматическата форма не е недостатък на академичния правописен речник. Така ще стане явна и ясна разликата между омонимите, маркирани със съответния индекс. Според мене е трябвало да се придаде експлицитен обяснителен характер и на различията между двойки глаголи, чийто правопис е диференциран заради представянния от тях различен начин на действие: *оронвам* – *уронвам*, *претисвам* – *притисвам*. Ето как съвсем икономично прави това Ст. Романски в своя *Правописен речник на българския книжовен език* (София, 1933), който пръв въвежда обяснителни бележки от такъв характер: *претиша* (наноно) – *притиша* (някому нещо). Друг начин е да се посочи с по един пример съчетаемостта на глагола, напр. *оронвам* (зърната на царица) – *уронвам* (престижа на някого). Така ползвателят на речника, който изпитва колебания дали да избере в съответния случай *оронвам* или *уронвам*, ще направи информиран, а не случаен избор.

В словника е включен огромен брой нови глаголи, които се появиха в устната и писмената реч след 1989 г. и които поради този си характер създават редица правописни главоболия. Много от тях имат разговорен, дори жаргонен характер, но описанието на формите им в речник от такъв тип беше повече от наложително. Според някои публикации, които се позовават на изказване на Вл. Мурдаров, в ОфПР-2012 са включени около 10 хиляди нови думи, немалка част от които са именно глаголи. В рецензираното издание със сигурност те са повече в сравнение с броя на новите глаголи в ОфПР-2012.

Никога досега в български речник, не само правописен, глаголите не са представяни с толкова пълен обем от форми в рамките на всяка от речниковите статии и без препратки, макар вече да са правени опити за обхващане на цялото парадигматично глаголно многообразие. Подобен опит е реализиран напр. в *Речника за правоговор, правопис, пунктуация* от Д. Попов, К. Симов и Св. Видинска (1998), но там се осъществява една доста сложна дори за опитния читател препратка към модели и таблици. В рецензирания речник на практика са обхванати всички възможни форми, които стават предпоставка за правописни колебания и грешки. Така в обичайния слу-

чай глаголите са описани чрез следните форми и в следната последователност: функционираща основна форма (като заглавна единица), 2 л. ед.ч. и 1 и 3 л. мн.ч. сег. вр.; 1 и 3 л. ед.ч. и 1, 2 и 3 л. мн.ч. мин. св. вр.; същите форми и за мин. несв. вр.; мин. св. д. прич. – основна форма и форма за мн.ч.; мин. несв. д. прич. – основна форма и форма за мн.ч.; мин. страд. прич. – основна форма и форма за мн.ч.; сег. д. прич. – основна форма и форма за мн.ч.; деепричастие; повелителни форми за ед. и мн.ч. Определени форми липсват само поради отбелязаните вече лексикосемантични причини, а също и поради ограничения, наложени от видовата семантика. Фактически повечето речникови статии включват между 20 и 25 форми, което, ако се доверим на изчисленията на авторския колектив, че са обхванати повече от 20 хиляди глагола, означава, че този речник представя между 400 и 500 хиляди глаголни словоформи.

Важно предимство на речника е, че изобщо не се използват съкращения в представянето на формите. Това не е разочителство на място, а улеснение за бъдещите ползватели на речника. Макар в ОФПР-2012 изрично да е отбелязано, че това е именно правописен, а не правоговорен речник (това очевидно се споделя и тук), посочването на мястото на ударението на всяка от формите, както и описанието на акцентната дублетност и изразеното предпочитание към някои от акцентните варианти, а също и описанието на случаите на условен правопис в увода са свидетелство, че речникът може успешно да изпълнява и функцията на справочник по правоговор. Друго предимство на речника е, че напълно е пренебрегната системата на препратките, които винаги затрудняват читателя и му губят времето. Системата на препратки от един глагол към друг, реализирана в особено затруднителна за читателите степен в *Новия правописен речник на българския език* (2002), сега с право е изоставена.

В заключение ще отбележа, че авторите са подхождали към съставянето на речника професионално и отговорно, затова и резултатът е повече от положителен. Оттук нататък трябва да се предвиди сливането на двете части на *Официалния правописен речник* в едно книжно тяло и възможността за негово съкратено издание, за да може да стигне до по-широк кръг читатели. Следва да се помисли и за електронно издание.

Няма да е пресилено, ако кажа, че очаквам появата на речника да се превърне във вълнуващо събитие не само за българската лексикография, но и за българската граматика. Това е монументално издание във формат 84x108/16, съдържащо близо хиляда страници, на всяка от които в четири колони е описано българското глаголно формоизменение. Бих казал още, че макар това издание да е истински академичен труд, то е реализирано в съвсем опростена и достъпна за ползване форма. Речникът ще може да се използва както от специалистите, студенти, учители, редактори, коректори, журналисти, секретарки и др., така и от всички българи, а и от чужденците, учещи български език, за които той може да стане незаменим помощник при нужда от граматически справки.

✉ Стоян Буров
s.burov@uni-vt.bg

Публикувано: 15 юли 2016